

byl jsem **SUDEŤÁK**

Příběh dlouhého návratu domů

Helmut Kopetzky

Byl jsem Sudeťák

Vyšlo také v tištěné verzi

Objednat můžete na
www.pointa.cz
www.albatrosmedia.cz

Helmut Kopetzky

Byl jsem Sudeťák – e-kniha
Copyright © Albatros Media a. s., 2024

Všechna práva vyhrazena.
Žádná část této publikace nesmí být rozšiřována
bez písemného souhlasu majitelů práv.

byl jsem
SUDEŤÁK

Příběh dlouhého návratu domů

Helmut Kopetzky

Přeložila PhDr. Bohumila Fatzinek Kučerová

PRAHA / 2024

Česko-německý
fond budoucnosti

Deutsch-Tschechischer
Zukunftsfonds

MINISTERSTVO
KULTURY

Kniha vychází za podpory Česko-německého fondu budoucnosti a MK ČR.

Z německého originálu ICH WAR EIN SUDETJAK
přeložila Bohumila Fatzinek Kučerová

© 2024 Helmut Kopetzky

© 2024 Pointa

© 2024 Překlad Bohumila Fatzinek Kučerová

© 2024 Fotografie Vlastivědné muzeum v Šumperku, Stadtarchiv Fulda,
Archiv autora

© 2024 Fotografie autora na obálce Jan Kopetzky

ISBN tištěné verze 978-80-7691-454-4

ISBN e-knihy 978-80-7691-534-3 (1. zveřejnění, 2024) (ePDF)

Válečná generace často vyprávěla své příběhy. Teď jsme na řadě my – zestárlé poválečné děti, narozené ještě v období druhé světové války minulého století, jež prošly pubertou v padesátých letech a pracně propluly lety šedesátými. V mnoha případech generace bez otců, utvářená svými matkami, po celý život hledající náhradní otce. A také generace těch, kdo přišli o svůj domov: koho o něj v dětství připravily bomby, kteří byli vyhnáni, kteří museli uprchnout a zapustit kořeny na cizích místech.

Tato kniha pojednává o velkých válkách a o rodinných bitevních polích. O bezpráví, jehož se dopustili jedni, a o jejich vyhnání, jež bylo odpovědí těch druhých. O dlouhém životě jedné matky v nové vlasti, v níž zůstávala navždy cizinkou. A o synech vyrůstajících ve stínu „železných vdov“, odsunutých do rozbombardované „říše“.

Já sám jsem byl jedním z takzvaných Sudeťáků – tak nás Češi hovořově nazývali. Už jako pětiletý jsem cítil, že to není zrovna přátelský výraz.

Avšak jednoho dne, ve svých jednaosmdesáti letech, nacházím ve své e-mailové schránce dopis...

Helmut Kopetzky, 2023

1. ČÁST

—

Muž v matčině zemi

Obr. 1: Matka na ledě

MATKA *Byla jsem krasobruslařka.*

SYN *Vím! Na té fotografii vypadáš senzačně!*

MATKA *Byla jsem taková hezká, veselá holka. Každý večer jsme trénovali. A vždycky tam stál on!*

Bylo mi tenkrát dvacet. A on říkal, že je mu taky dvacet. A přitom mu bylo teprve osmnáct. A netrvalo dlouho: Chci se s tebou oženit, chci se s tebou oženit!

„On“ byl můj otec.

MATKA *Byl to krasavec. To se mu nedá upřít! Vysoký a moc hezký! A sportovec. Hokejista. Lidi po nás pořád pokukovali. Protože jsme byli dva hezcí lidé! Říkalo se o nás, že jsme krásný pár!*

Mohla jsem mít v Šumperku tolik jiných. Dostávala jsem nabídky od dobře situovaných mužů. Ale tvůj otec si mě zabral pro sebe. Slušná, poctivá, spořádaná dívka se nesměla na jiného muže být jen podívat.

Pět roků jsme byli zasnoubení.

SYN *Pět roků? Proboha!*

Ty, milá matko, jsi už osmnáct let mrtvá. Příští měsíc by ti tedy bylo – nech mě to spočítat... sto deset let.

Vím, autoři dobrých knih s mrtvými nemluví. Ale u nás dvou je to jinak: TY mluvíš se MNOU! Uhnízдила ses mi v hlavě a domáháš se domovského práva – i za hranicemi svého života.

Myslím na svoji ženu – a vtlačíš se mezi nás ty.

MATKA *Kašlali jste na mě. Každý týden pětiminutový telefonát, to bylo všechno. Doslova se ti ulevilo, když jsi ho měl za sebou!*

To si myslíš, že to matka nevycítí?

A pak je tu moje matka skutečná – zakonzervovaná na třech magnetofonových kazetách z walkmanu, nahraných krátce před její smrtí. Jeden z těch hlasů bez těla, které mě po čtyřiceti letech práce rozhlasového redaktora pořád ještě fascinují a někdy děsí.

Když přehrávám naše nahrávky ostatním, říkají všichni, jaká je to „síla“, jak je „cool“ – ten hlas vibrující sebeláskou a sebelítostí a neúprosnou nezměnitelností tvých přesvědčení.

Jak jinak se ta žena prezentuje v dopisech, jež si vyměňujeme v době, kdy žiji řadu let se svou ženou v jiném městě: na tenkých linkovaných listech formátu A4 popsaných po obou stranách od okraje k okraji – zažloutlých originálech, pomačkaných průklepech, téměř nečitelných xeroxových kopiích. Jednotlivá slova a věty jsou tlustě podtrženy, aby se zvýšila naléhavost jejich obsahu.

Ne bez důvodu se říká: „Nechte mrtvé odpočívát!“

Děti, jak lehce se to řekne!

Původ

Město Šumperk (dříve Mährisch Schönberg) je malé. Leží na severní Moravě, na úpatí Jeseníků, kousek od slezské, dnes polské hranice. Němci tuto oblast obývají od doby, kdy česká knížata pozvala do své země německé osadníky. Před sedmi sty lety.

My přivandrovalci jsme se brzy geneticky propojili se západními Slovy. Příkladem může být moje jméno, odvozené od českého slova kopec (česky bych se psal Kopecký). Dívčí jméno mé manželky Broschek se původně psalo s háčkem. Tedy Brožek.

Naše křestní jména jsou naproti tomu germánská: Helmut (odvozené ze slova „heil“, zdravý, nebo starogermánského „hiltja“, boj, a „muot“, smýšlení, postoj).

Jméno mé švagrové Friedgund, odvozené od Fridegunde nebo Freddegunde, znamená podle etymologického seznamu jmen z roku 1836 „milované veselé děvče“.

Moje žena se jmenuje Heidrun – její jméno pochází z nordické mytologie ze slov „haidu“ (bytost, povaha, ale také jasný) a „run“ (tajemství), ovšem podle jiného výkladu je to jméno nebeské kozy ve Valhalle, která se živí listy ze stromu života a z jejíchž struků vytéká medovina.

Ve smíšených manželstvích se ženy jmenují Vojtěška Drexlerová, Marie Bruckmüllerová, rozená Gottwaldová, Hana Hübnerová, Marie Schneiderová...

Když v roce 1912 přijde na svět moje matka, je Mährisch Schönberg ještě ctižádostivě se rozvíjejícím městem Rakousko-uherské monarchie. Do Haliče velkého vypravěče Josepha Rotha to není až tak daleko, od hranice u Užhorodu v Zakarpatské oblasti ho dělí pouhých 570 kilometrů. V románu *Kapucínská krypta* (1938) popisuje autor rozlehlou říši „věčného císaře“ Františka Josefa I.: „Jediná kavárna ve Zlotogrodu, Café Habsburg (...) nevypadala jinak než Café Wimmerl ve vídeňském Josefstadtu... Totéž jsem už viděl v Záhřebu, v Olomouci, v Brně, Kecskemetu, Szombathely, Šoproni, Šternberku, Mohelnici – kostky domina, začouzené stěny, plynové lampy, kuchyňský stůl poblíž toalet, služka v modré zástěře (...) hráči tarotů s císařskými bradkami (...) To vše byla domovina, silnější než pouhá vlast.“¹

Můj moravský dědeček, střední úředník státní železnice, by k tomu líčení přidal ještě nádraží – všechna postavená podle stejných plánů i v těch nejzapadlejších koutech monarchie. Všechna omítnutá v barvě habsburské císařské žluti a zdobená dvojhlavou orlicí.

Na všech úřadech visí portrét Františka Josefa I. A když v roce 1914 vypukne první světová válka, objeví se na všech nárožích císařský manifest „Mým národům“.

Národy mluví německy, maďarsky, polsky, česky, chorvatsky, slovensky, srbsky, slovinsky, rumunsky, ukrajinsky, italsky a řadou místních jazyků a dialektů. Z ptačí perspektivy byla dunajská monarchie během šedesátileté vlády Františka Josefa I. pestrým přístavem harmonie, říší míru nepřilíživě pečlivě spravovanou z císařského města Vídně. Ovšem poklice na hrnci separatistických emocí nepřestává nadskakovat. Slované žijící v říši hovoří o „žaláři národů“. A později dává Joseph Roth ve svém románu *Kapucínská krypta* sudetským Němcům a německo-rakouským „alpským pitomcům“ spoluvinu za zánik Rakouska-Uherska.

1 Překlad Jitka Fučíková.

Na Moravě se objevovaly nejprve jen idealistické myšlenkové hříčky – idea německé říše, panslavismus, české národní obrození. Pak intelektuální hrátky s ohněm. Rakousko-německé měšťanstvo se cítí být Slovanům nadřazené. „Am deutschen Wesen / soll die Welt genesen.“² Bojechtiví studenti vyhledávají potyčky, staří pánové posedávají u výčepu a pochechtávají se pod fousy.

Až do první světové lítají vzduchem jen krýgly.

2 Doslova „německé bytí uzdraví svět“, citát z básně Emanuela Geibela z roku 1861, který se stal mnohokrát opakovaným politickým heslem pro ty strany a skupiny hlásající přesvědčení o výjimečnosti německého národa. (Pozn. překl.)

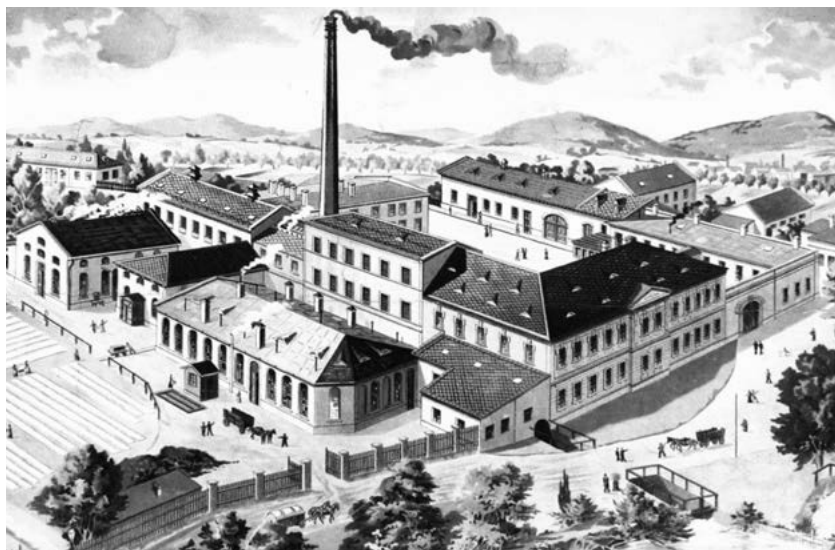
Len & hedvábí

Malý německy mluvící Schönberg se v poslední čtvrtině 19. století stává střediskem vzkvétajícího textilního průmyslu. Domácí tkalci z českého okolí nyní jezdí jako tovární dělníci pracovat do některé z velkých přádelen ve městě. „K Němcům“.

Na začátku dvacátého století zaměstnává podnik velkopřemyslníka Emila Siegla 1300 pracovníků. Smluvně pro něj pracuje 360 domácích tkalců. Firma provozuje závody a obchody ve Vídni, New Yorku a Miláně a dodává elegantní textilie pro vybavení lodní flotily rejdařství Hapag-Lloyd.

Z kdysi ospalého provinčního městečka se stává zlatý důl. V té době se na umělecké mapě císařství objevuje mezinárodně proslulý tenor Leo Slezak, syn místního mlynáře. Dokonce i turisté z hudební metropole Vídne váží hodiny dlouhou cestu vlakem přes Brno a Olomouc, aby mohli zpěváka obdivovat při některém z jeho řídkých vystoupení v rodném městě.

Jiný Šumperák, Eduard Paul baron z Chiari, Slezakův přítel a jeho příležitostný doprovodný klavírista, cestuje po Evropě jako klavírní virtuos. Složí sedm oper v pozdně romantickém stylu. Coby potomek boha-

Obr. 2: Textilní továrna E. Siegla

té šlechtické rodiny s italskými kořeny a spoluvlastník jedné z otcových textilních továren se může tento mnohostranně talentovaný muž cele věnovat hudbě.

Továrník Max Edler Oberleithner, syn šumperského podnikatele a skladatele Karla Oberleithnera a žák symfonika Antona Brucknera, diriguje dva roky divadelní orchestr v Düsseldorfu.

Zástupci tohoto časového období se řadí k pestrému obrazu moravské společnosti konce 19. století. Z jejich pověření vybavují známí vídeňští architekti provinční metropoli výstavnými vilami. Eduard z Chiari a jeho žena Doris obývají velkolepou budovu ve stylu vídeňské neorenesance.

Oberleithneři, Sieglové a Chiariové zároveň ovlivňují každodenní život německého města v podhůří Jeseníků také ve svých četných politických funkcích.

Obr. 3: Vila Doris – Leo Slezak jako Lohengrin s labutí na pamětní desce u vchodu do Vily Doris, dnes Střediska volného času a zařízení pro další vzdělávání pedagogických pracovníků

Volební heslo na jednom ze vstupních oblouků kulturního centra nazvaného Německý spolkový dům, otevřeného v roce 1902, zní:

Der Stadt zur Ehr / Dem Deutschtum zur Wehr

Na počest města / Na obranu Německva

Do tohoto období hospodářského a kulturního rozmachu se narodí v roce 1912 moje matka. O dva roky později končí atentátem na arcivévodu Ferdinanda v Sarajevu „zlatá éra“ muzikálně založených zámožných baronů z Mährisch Schönbergu.

Rodinný výlet

Matčin otec v hodnosti šikovatele vypravuje za první světové války mu-
niční vlaky na srbskou frontu. Dnem i nocí duní po kolejích transporty
zbraní. Vlast vyrábí, fronta spotřebovává – granáty, vojáky.

Jednoho letního dne roku 1917 obdrží babička kýčovitě pestrou po-
hlednici s budapeštským razítkem. Na obrázku je zraněný voják v laza-
retní posteli (už zase dokáže vzpřímeně sedět) a mateřská řádová sestra
s červenými tvářemi mu svírá ruku a říká, co je zapsáno kudrlinkovým
rukopisem: *Lidé tě mohou opustit / Bůh tě však neopustí!*

Konečně smí žena ze Schönbergu s oběma dětmi, Hansem a Gretou,
navštívit svého manžela – výlet na okraj války, jež už pomalu přechází
do poválečné doby. Na dunajském parníku plují z Pressburgu (Bratisla-
vy) do Budapešti.

Otec rodiny je s dalšími zraněnými od skončení bojů v Srbsku a Čer-
né Hoře přechodně ubytován ve druhém poschodí hotelu Royal.

Rakousko-uherská monarchie je v posledním tažení. Každý osmý
z devíti milionů vojáků padl. Zraněno jich je 3,6 milionu.

Dědeček toho o bojích a svém zranění nikdy moc nevyprávěl, jako
by byl ještě i ve vysokém věku povinen zachovat tajemství. Později už
jako autor rekonstruuji z osobních svědectví, písemných vzpomínek

Obr. 4:
Válečná pohlednice

a mihotavých filmových záběrů krvavé a tenkrát už anachronické události první světové války. Špinavě hnědé gejíry hlíny tryskající do výše po dopadu granátů. Pekelný randál. Všechno to bouchání, hrčení, praskání, svištění. Štěkání kulometů. Řev zasažených.

Válka a poválečné období trvale formovaly postoje autorů mé generace. Téměř třetina literární produkce se točí kolem příčin, průběhu a následků obou válek. Pro mě je existence vojáka prožitkem z druhé ruky, protože coby syn válečné vdovy jsem byl osvobozen od služby v armádě.

Obr. 5:

Dědeček se na srbské frontě jako železničář stará o železniční dodávky

Čtu tedy deníky, zápisky o dějinách jednotlivých pluků, vojenské zprávy, vzpomínky vyšších důstojníků a generálů i ručně psané zápisky obyčejných vojáků, studuji předpisy německé pěchoty. Zpovídám přeživší a jejich rodinné příslušníky. Válka zuří na mém pracovním stole a později v rozhlasovém studiu.

Někdy se mi z ní obrací žaludek.

Doprostřed válečného dění byl vržen v letech 1914/1915 pražský autor a reportér Egon Erwin Kisch (1885–1948). „Srbové pálí jako šílení,“ psal ve svém válečném deníku, vydaném v roce 1930 pod titulem *Schreib das auf, Kisch!* (Zapiš to, Kisch!).

„Nedaleko našeho zákopu leží veselý kapitán Spudil. Granát mu utrhhl hlavu. Zbrusu nová uniforma je nasáklá krví.“

Desátník Kisch prohledává opuštěné srbské zákopy. „Ne, tam proti nám neleželi žádní ‚zloději ovcí‘, žádní ‚prznitelé koz‘. V zákopu se válí francouzská gramatika, vedle srbsko-francouzský slovník. O pár metrů dál sešit žáka šesté třídy reálky s rozvrhem hodin.“ A prázdné krabice od patron. Očitý svědek si poznamenává: „Deutsche Metallpatronen-fabrik in Karlsruhe“. Ruská puška, kterou zahodil Srb na útěku, nese nátisk: „Niemiezkaja fabrike oruschia i munizii, Berlin“.

Už druhý rok války docházejí protězy.

Ropa

Rakouská korunní země Halič se ve druhé polovině 19. a na začátku 20. století těší pověsti východoevropského Texasu. Jeden člen vážené šumperské rodiny Guttmannovy vlastní jižně od Lembergu (dnešního Lvova) několik těžebních věží. Vzhledem k nadměrné nabídce ropy se ovšem tento majitel ropných vrtů zadluží a přenechá správu zmenšujícího se výnosu šumperskému továrníkovi Gustavu Oberleithnerovi.

Tento nesmírně zámožný průmyslový magnát je nekorunovaným králem města i regionu – a zároveň mecenášem místních umělců, čestným členem nejrůznějších spolků a organizací a nějakou dobu také starostou vzkvétajícího města, v době porodních bolestí vznikajícího Československa v letech 1918/1919 dokonce náměstkem ministra vnitra krátce existujícího fantazijního státního útvaru nazvaného Německé Rakousko. A mimoto taky pronajímatelem obchodních prostor „Kopetzky / klobouky kožichy čepice“.

Před společnou cestou do Lemberga, kde měli zpečetit svůj obchod, umírá dvaasedmdesátiletý Mayer Guttmann na šumperském nádraží na infarkt.

Nyní přebírá Oberleithner kromě kvetoucího textilnictví taky obchod s ropou. Jen tak mimochodem, jako svůj koníček, si nechal na

Obr. 6:
Gustav Oberleithner (1871–1945)

Obr. 7: Šumperská rafinerie ropy

okraji města postavit ropnou rafinerii. Cisternové vozy přivážejí ropu do jeho továrny na úpatí Jeseníků po trati ze vzdálenosti stovek kilometrů. Firma prosperuje, neboť první světová válka za sebou zanechala hlad po surovinách. V roce 1939 přechází moravská ropná rafinerie do vlastnictví říšskoněmeckého koncernu.

Ti druzí

Po roce 1918 – matce je šest let – se Rakousko-uherská monarchie rozpadne na řadu nových státních útvarů a menších odkrojků, které připadnou větším zemím.

Devět milionů Čechů a Slováků má náhle svůj vlastní stát. Tři miliony Němců se stávají národnostní menšinou – smetenou k okrajům uměle vytvořeného státu s názvem Československo.

Mährisch Schönberg se promění v Šumperk, zůstává ale stejně jako další města a jejich okolí (Brno, Olomouc, Jihlava) ostrovem – jazykovým i kulturním. Či vlastně poloostrovem – v jižně ležícím Bludově se už mluví česky, na sever od města převažuje němčina. V roce 1930 se k české národnosti hlásilo pouhých 3434 obyvatel města z celkových 15 718.

Mnozí z německy hovořících domorodců hledí na ty „druhé“, kteří jsou nyní oficiálně u vesla, i nadále s paternalistickým pocitem nadřazenosti.

Jak to později formuluje jedna známá ze Šumperka: „Popichovali nás proti Čechům. Nacionalistické tóny, které nikdy zcela neustaly, nám dávaly pocit nesmírné hrdosti na to, že jsme Němci, a tak jsme se dívali na naše české příbuzné svrchu. My měli naši velkou německou otčinu – a co měli ti malí Češi?

Obr. 8: Císař prohrál válku. Dědeček, už v civilu, se nechá v Olomouci vyfotografovat se svojí ženou a dětmi Grétkou a Hansem